

ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ ВИРОБНИЧИХ РЕСУРСІВ ТА ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто проблему ресурсозбереження в умовах економічної кризи та утворення комплексного аналізу використання виробничих ресурсів і отримання фінансових результатів підприємств. Надано методичні рекомендації та практичні розрахунки щодо визначення впливу техніко-економічних факторів використання виробничих ресурсів на прибуток підприємств.

The problems of resources savings and methods of complex analysis of production resources utilization and definition of financial results of enterprises in conditions of economical crisis are regarded. The methodical recommendations and practical calculations concerned of determination of influence of various factors of utilization of production resources on enterprise profitability are presented.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Обмеженість у наявності та забезпеченості власними виробничими ресурсами вітчизняних підприємств, їх недостатній технічний, технологічний та організаційний рівень, відсутність необхідної платоспроможності, кредитоспроможності та фінансової стійкості й прибутковості в умовах економічної кризи – все це обумовлює не тільки посилення значення аналізу ефективного використання виробничих ресурсів, а й особливо гостру необхідність його суттєвого вдосконалення як одного із важливих шляхів виходу з цієї кризи.

Рациональне використання виробничих ресурсів та отримання прибутків від діяльності кожного виробництва є обов'язковою умовою не тільки подальшого розвитку, а й самого існування підприємств, бо в сучасних умовах зростає ймовірність їх банкрутства.

Досягнення ефективної виробничої діяльності та збільшення величини прибутків є особливо важливим для підприємств України серед яких, за даними вітчизняної статистики, значна питома вага збиткових та малорентабельних, яка з поширенням економічної кризи підвищується ще більше.

При цьому одна із вагомих причин збитковості полягає саме у значних витратах на формування та утримання залишків виробничих ресурсів підприємств та недостатньо ефективно їх використання.

Для вітчизняних підприємств характерне застосування занадто значних величин матеріальних та трудових ресурсів, а також використання зношених основних фондів та застарілих технологій виробництва. Високий рівень матеріальних та трудових витрат обумовлений тим, що менеджери вітчизняних підприємств поки мало уваги приділяють запровадженню нової техніки та технології.

Тому проблема ресурсозбереження з одночасним підвищенням прибутків підприємств є однією з найактуальніших в Україні. Вона тісно пов'язана з такими важливими науковими та практичними завданнями, як досягнення ефективного контролю та управління фінансовими та виробничими ресурсами країни, що особливо важливо в сучасних умовах.

Через це необхідно запровадити новий напрямок контролю – організацію взаємопов'язаного, комплексного аналізу використання виробничих ресурсів та формування й зростання прибутків вітчизняних підприємств на основі застосування нової техніки, технології та організації виробництва, тобто на основі дослідження впливу на матеріальні, трудові витрати, а також на кінцеві результати виробництва саме техніко-економічних факторів.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. З метою розв'язання поставленої проблеми нами проведено дослідження літературних джерел з економічного аналізу, аналізу господарської діяльності та фінансового аналізу останніх років видання.

Особлива увага була надана працям найбільш відомих авторів, при чому таких, які зробили вагомий внесок у розробку теоретичних засад економічного та фінансового аналізу.

Це праці С.Б. Барнгольца щодо методології економічного аналізу [1, с. 55-107]; Л. Кравченко відносно теорії аналізу господарської діяльності [2, с. 245-297]; праці, В.В.Ковальова, які визначають концептуальні засади фінансового управління та аналізу [3, с. 81-105].

Крім цього, проведено ознайомлення з працями, які поєднували висвітлення теоретичних питань та конкретної методики аналітичних розрахунків, які пов'язані з обраною темою дослідження.

До таких слід віднести праці колективу авторів за ред. акад. НАН України М.Г.Чумаченка [4, с. 45-88]; Г.В. Савицької [5, с. 36-104]; С.Я.Салиги [6, с. 37-74], а також Т.Д. Костенко, Є.О. Підгори, В.С.Рипшкова, В.А.Панкова [7, с.44-86], В.П. Багрова, І.В. Багрової [8, с.167-250], О. Кононенко, О. Маханько [9, с.5-208], Є. Жолонського [10, с.3-320], та ін.

Аналіз досліджень і публікацій різних років свідчить про значну увагу щодо окремих аспектів даної проблеми з боку не тільки вчених, а й практиків.

Це підтверджує наявність та зміст таких практичних розробок, як методичні рекомендації різних установ (Асоціації аудиторських фірм, Міністерства фінансів та Національного банку України) щодо аналізу господарсько-фінансової діяльності окремих суб'єктів господарювання. У кожному з цих документів обов'язково передбачається проведення аналізу як виробничих ресурсів, так і фінансових результатів, але без розгляду необхідного зв'язку між ними, а також без визначення впливу на них техніко-економічних факторів [11, с. 26-32; 12, с. 103-108, 13, с. 45-76].

Водночас вивчався досвід роботи вітчизняних підприємств стосовно аналізу ефективності їх роботи, результати якого також підтвердили відсутність на них аналізу впливу техніко-економічних факторів на використання виробничих ресурсів та фінансових результатів роботи.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз літературних джерел та матеріалів практики дозволив виділити такі невирішені аспекти загальної проблеми:

- обмеженість практичного аналізу використання виробничих ресурсів загальними розрахунками оцінки динаміки цих показників;
- відсутність у практиці роботи підприємств розрахунків з факторного аналізу зміни показників матеріаловіддачі, виробітку та фондівіддачі;
- відрив теорії та практики аналізу визначення впливу використання виробничих ресурсів від аналізу кінцевих показників роботи підприємств – їх фінансових результатів;
- побудова більшості методик аналізу фінансових результатів лише на дослідженні впливу на них факторних показників, а не глибинних факторів;
- відсутність на підприємствах техніко-економічного аналізу;
- наявність невиправданого розмежування факторного аналізу фінансових результатів та оцінки ефективності запровадження у виробництво нової техніки, технології та поліпшення його організації.

Постановка завдання. Дослідження здійснене для досягнення таких цілей:

- визначення конкретних недоліків у методиках аналізу впливу використання матеріальних, трудових ресурсів, основних фондів та фінансових результатів роботи підприємств;
- розробка рекомендацій стосовно деталізації впливу показників ефективності використання окремих виробничих ресурсів на фінансові результати на основі перетворень відповідних математичних моделей;

– характеристика прийомів, які необхідно застосовувати в теорії та практиці аналізу впливу техніко-економічних факторів на ефективність використання виробничих ресурсів та прибутку підприємств;

– розробка конкретних рекомендацій стосовно встановлення та урахування впливу результатів техніко-економічного аналізу ефективності використання виробничих ресурсів підприємств на їх прибуток.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі проведеного дослідження досвіду вітчизняних підприємств були отримані такі результати:

– сучасний аналіз показників ефективності використання виробничих ресурсів в економічній літературі та практиці нерідко пов'язують лише зі змінами обсягів виробництва підприємства, а також з оцінкою змін цих показників у динаміці;

– при такому підході не береться до уваги необхідний для ефективного управління виробництвом можливий вплив використання виробничих ресурсів на такі важливі кінцеві показники роботи підприємства, як обсяг реалізації та прибуток від операційної діяльності підприємства, що не стимулює раціонального використання виробничих ресурсів;

– для поширеної характеристики використання всіх ресурсів підприємства, на нашу думку, доцільно доповнити існуючу систему показників ефективності використання виробничих ресурсів додатковими показниками, які розраховувати як відношення виручки від реалізації (доходу), а також прибутку від операційної діяльності підприємства до величини відповідних ресурсів: матеріальних, трудових та основних фондів;

– в умовах розвитку ринкової економіки, на нашу думку, необхідно розглядати результати кількісних та якісних змін у взаємозв'язку, тобто здійснювати комплексний взаємопов'язаний аналіз ефективності використання виробничих ресурсів та формування прибутку, завершуючи його аналітичними розрахунками з вияву резервів зростання не тільки обсягу виробництва, а й прибутку, який можливо отримати за рахунок покращення використання всіх виробничих ресурсів;

– на наш погляд, глибинними факторами є за своєю сутністю лише техніко-економічні та організаційні заходи, бо це відповідає наданій в економічній енциклопедії характеристиці їх сутності як дійових сил процесу підвищення ефективності виробництва та реалізації продукції. Саме ці фактори викликають різні зміни в ефективності виробництва, що відбиваються на тільки у змінах обсягу виробництва та реалізації, а також у змінах окремих витрат, змінах у собівартості продукції, й, у кінцевому результаті, – у змінах фінансових результатів підприємства;

– треба мати на увазі, що методика аналізу прибутку за техніко-економічними факторами нами в основному розроблена і ґрунтується на використанні математичних моделей щодо визначення економічного ефекту від запровадження засобів підвищення технічного та організаційного рівня виробництва [14,с.12]. Необхідно лише забезпечити використання цієї методики в нових, ринкових умовах, що пов'язане в основному зі змінами у джерелах інформації, а також в урахуванні підвищення нестабільності економічної ситуації та посилення впливу різних видів ризиків;

– характеристика змін у фінансових звітах підприємства та їх вплив на фінансовий аналіз нами й іншими авторами в основному вже також визначена, тому у цьому аспекті якихось труднощів для використання методики зовнішнього факторного аналізу прибутку не виникає [15, с. 291-296]. У сучасних формах звітності підприємств відсутня інформація стосовно економічного ефекту у вигляді зміни прибутку від запровадження нових прогресивних технологічних процесів, освоєння видів інноваційної діяльності, придбання нових технологій у відповідних формах звітності (квартального та річного звітів за ф. 1 – інновація “Обстеження технологічних інновацій промислового виробництва”, квартального звіту за ф.2-пром (інновація) “Звіт про інноваційну активність підприємств” та річного звіту за ф.2 – інновація “Звіт про інноваційну активність підприємства (організації)” тощо.

Теперішні звіти за цими формами надають дані лише про загальний обсяг реалізації інноваційної продукції та витрати на технологічні інновації, що недостатньо для техніко-економічного аналізу прибутку.

– щодо внутрішнього аналізу впливу окремих техніко-економічних факторів на прибуток необхідно організувати отримання такої інформації на кожному підприємстві у спеціальних відомостях розрахунку фактичного економічного ефекту у вигляді зменшення витрат та отримання відповідного додаткового прибутку від запровадження у практику роботи тих чи інших організаційно-технічних засобів. Аналогічні розрахунки потрібно проводити в окремих та зведених відомостях стосовно очікуваних змін прибутку при складанні звітів щодо ефективності інвестицій, при формуванні бізнес-планів підприємства, а також при стратегічному аналізі прибутку.

Проведення комплексного аналізу виробничих ресурсів та прибутку можлива у трьох напрямках.

Перший напрямок – це аналіз впливу укрупнених факторів (або факторних показників) спочатку на обсяг виробництва та реалізації, а потім (з використання показників рівнів рентабельності) у вигляді визначення такого впливу на прибуток.

Другий напрямок полягає у виявленні впливу більш деталізованих факторних показників на прибуток на основі попереднього проведення відповідних математичних перетворень.

Третій напрямок – це економічний аналіз впливу техніко-економічних факторів на використання виробничих ресурсів та прибуток підприємств, тобто техніко-економічний аналіз.

На наш погляд, при здійсненні розрахунків за кожним із цих напрямків, найпростішим засобом такого вдосконалення аналізу є розрахунок величини потенціального прибутку від поліпшення використання виробничих ресурсів шляхом помноження можливого додаткового обсягу виробництва продукції на середній рівень рентабельності окупності витрат або рентабельності продажу випущеної продукції.

Потім з використанням знайдених додатково відповідних коефіцієнтів (співвідношення окремих показників прибутку) можна встановити цей вплив на прибуток від основної операційної діяльності та фінансовий результат від звичайної діяльності виробництва [16, с. 375 -383].

Але перший напрямок комплексного аналізу виробничих ресурсів та прибутку будуватиметься на визначенні впливу лише укрупнених факторів або факторних показників, тому при більш глибокому аналізі виникає потреба в аналізі впливу більш детальних факторних показників, що забезпечує інший – другий напрямок.

Другим напрямком комплексного аналізу виробничих ресурсів та прибутку є прямі розрахунки впливу ресурсних факторів на прибуток, які можливі після деяких перетворень моделей, що характеризують зв'язок обсягу виробництва із вказаними чинниками. Безпосередній аналіз прибутку внаслідок зміни ресурсних факторів базується на вивченні та перетворенні взаємозв'язків агрегатних індексів і може бути представлений, наприклад, у такому вигляді:

$$\text{Пр} = \text{В} / \text{Ч} * \text{Ч} * \text{Р} / \text{В} * \text{Р} * \text{Пр} / \text{Р} \quad (1), \text{ де}$$

Пр/ В — прибуток від реалізації продукції,

В/Ч — працездатність, яка може бути позначена як Т,

Р — реалізація продукції,

Ч — чисельність промислово— виробничого персоналу,

Р/В — коефіцієнт співвідношення реалізованої та випущеної продукції (Кр),

Пр/Р - рентабельність реалізованої товарної продукції (РТ).

Тобто:

$$\text{Пр} = \text{Т} * \text{Ч} * \text{Кр} * \text{РТ} \quad (2).$$

Або після множення і ділення на одну і ту ж величину можна так перетворити модель прибутку від реалізації:

Спочатку:

$$\text{Пр} = \text{РТ/Ч} * \text{Ч} * \text{В/Ф} * \text{Р/Я} * \text{Пр/Р} \quad (3),$$

де, Ф – середня вартість основних виробничих фондів.

А потім у таку модель:

$$\text{Пр} = \text{ФО} * \text{ФВ} * \text{Ч} * \text{Кр} * \text{РП} \quad (4),$$

де, крім вищевказаних пояснень умовних позначень: ФО – фондоозброєність одного робітника, ФВ– фондovіддача основних виробничих фондів.

Приклад практичного застосування такої моделі в аналізі прибутку від реалізації продукції приведений у таблиці 1 на матеріалах базового підприємства.

Таблиця 1

Аналіз впливу ресурсних факторів на прибуток реалізації
(засобом абсолютних різниць)

Назва показників та факторів	Умовні означення	Од. міри	Базисні	Фактичні	Відхилення	У тому числі в наслідок зміни				
						чисельності	фондоозброєності	фондовіддачі	коэф. реалізації	рівня рентабельності
Прибуток від реалізації	Пр	тис. грн.	881	1347	+ 466	-10	+ 4	+ 29	-44	+ 516
Численність працівників основної операційної діяльності	ч	чол.	907	897	-10					
Фондоозброєність	ФО	грн.	1162,4	1207,6	+ 45,2					
Фондовіддача	ФВ	коп.	2,1302	2,1985	+ 0,068					
Відношення реалізованої та випущеної продукції	Кр		1,06	1,01	-0,05					
Рентабельність у вигляді прибутку від реалізації на одиницю реалізації	РТ	грн.	0,37	0,56	+ 0,19					

Аналогічні розрахунки можна зробити, щоб отримати результати впливу на прибуток від реалізації використання інших ресурсів, скажімо, матеріальних.

Третій напрям удосконалення взаємопов'язаного комплексного аналізу ефективності використання виробничих ресурсів та прибутку підприємств відображає вплив техніко-

економічних фактори на ці результати, тобто запровадження на підприємстві засобів щодо підвищення технічного та організаційного рівнів виробництва: механізації, модернізації, поліпшення його технології та управління.

Це означає, що треба водночас розглядати вплив вказаних вище техніко-економічних факторів на зміни у матеріаломісткості, виробітку одного робітника, фондівіддачі та прибутку.

У табл. 2 наведені результати конкретних розрахунків на основі запропонованої методики взаємопов'язаного техніко-економічного аналізу прибутку та ефективності використання одного із виробничих ресурсів базового підприємства – трудових ресурсів, але так само можна провести аналогічні розрахунки щодо оцінки ефективності використання всіх інших ресурсів – матеріальних та основних фондів.

Таблиця 2

Аналіз впливу техніко-економічних факторів на показники ефективності використання трудових ресурсів і прибутку

Назва техніко-економічних факторів	Зміна численності виробничого персоналу, чол.			Зміна виробітку одного робітника, %			Зміна прибутку, тис. грн.		
	баз.	факт	відхилення	баз.	факт	відхилення	баз.	факт	відхилення
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Підвищення технічного рівня виробництва:									
1.1 Застосування передової технології, механізації та автоматизації виробничих процесів	-30	-28	+2	+2,3	+2,2	-0,1	+160,3	+115,0	-45,3
1.2. Модернізація устаткування, запровадження обчислювальної техніки	-12	-9	+3	+0,9	+0,7	-0,2	+70,5	+40,0	-30,5
2. Зміна у організації виробництва й праці:									
2.1. Вдосконалення управління	-10	-6	+4	+0,8	+0,5	-0,3	+64,3	+45,0	-19,3
2.2. Покращення організації праці та інше	-8	-13	-5	+0,6	+1,0	+0,4	+51,2	+85,3	+34,1
Усього	-60	-56	+4	+4,6	+4,4	-0,2	+346,3	+285,3	-61,0

Показники таблиці 2 свідчать про те, що на підприємстві внаслідок дії техніко-економічних факторів у звітному році було зменшення чисельності виробничого персоналу основної операційної діяльності в цілому на 56 чоловік, підвищення виробітку одного робітника – на 4,4 % та зростання прибутку на 285,3 тис. грн., але загальний ефект був меншим, ніж у базисному році (на 4 чоловіка чи 4,4 % виробітку і 61 тис. грн. прибутку).

Головними факторами, які забезпечили основний економічний ефект роботи підприємства стосовно ефективності використання його трудових ресурсів (ріст виробітку на 2,2 % і прибутку – на 115 тис. грн.) стали механізація та автоматизація виробничих процесів, хоча цей ефект був зменшений проти базисного року на 0,1% – щодо показника виробітку і на 45,3 тис. грн. – щодо прибутку. Запобігання цих втрат може стати резервом покращення

роботи підприємства.

Необхідність подолання економічної кризи зумовлює проведення економічних реформ, спрямованих на ліквідацію існуючих недоліків та підвищення ефективності виробництва саме на основі серйозних структурних перетворень та інвестиційних вкладень у технічний прогрес та поліпшення організації виробництва.

На даному етапі у керівників вітчизняних підприємств виникають реальні інтереси щодо втілення організаційно – технічних засобів у виробництво та стосовно розвитку запропонованого нами комплексного аналізу використання виробничих ресурсів і досягнення на основі цього додаткового прибутку.

Висновки та перспективи подальших розробок. За результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

– для поліпшення аналізу використання виробничих ресурсів та поточного аналізу фінансових результатів, на нашу думку, необхідно застосувати на практиці всі три напрямки комплексного аналізу ефективності виробничих ресурсів та прибутку підприємств, які запропоновані нами;

– саме такі напрямки вдосконалення економічного аналізу, що націлюють менеджерів та економістів на комплексне керівництво, на постійне вивчення і пов'язання всіх змін у використанні виробничих ресурсів та отриманні прибутку, відповідають вимогам ефективного управління підприємствами в сучасних умовах функціонування ринкової економіки;

– вибір кожного із них треба пов'язувати із конкретними завданнями управлінського аналізу;

– якщо керівництво потребує інформації лише щодо впливу укрупнених факторів ефективності використання виробничих ресурсів на прибуток підприємств, то можна обмежитись методиками стосовно першого напрямку;

– при необхідності отримання даних стосовно впливу ефективності використання виробничих ресурсів на прибуток більш детальних факторів треба залучити методики щодо другого напрямку;

– реальну та поширену інформацію щодо результатів визначення впливу ефективності використання виробничих ресурсів на прибуток підприємств можна отримати лише на основі застосування методики техніко-економічного аналізу;

– у зв'язку з цим необхідно поширити характеристику ефективності використання виробничих ресурсів за рахунок додаткових показників “ринкової ресурсівдачі”, які розраховувати як величини доходу та прибутку підприємства, які забезпечує запровадження окремих техніко-економічних засобів підвищення технічного та організаційного рівня підприємств;

– крім того, необхідно внести додаткову інформацію про економічний ефект у вигляді зміни прибутку від запровадження нових прогресивних технологічних процесів, освоєння видів інноваційної діяльності, придбання нових технологій у відповідні форми звітності (у розділ 6 “Результати інноваційної діяльності” квартального та річного звіту ф. 1- інновація “Обстеження технологічних інновацій промислового виробництва”, у II розділ квартального звіту ф.2-пром(інновація) “Звіт про інноваційну активність підприємств”, у IV розділ річного звіту ф.2 – інновація “Звіт про інноваційну активність підприємства (організації) тощо;

– саме ці рекомендації забезпечать не тільки належну оцінку діяльності підприємства стосовно використання виробничих ресурсів у сучасних умовах, а й буде сприяти вибору найбільш ефективних засобів управління цими ресурсами з боку їх менеджерів;

– такий підхід забезпечить визначення впливу на використання виробничих ресурсів та прибуток уже не факторних показників (як це має місце при першому та другому напрямках застосування методик комплексного взаємопов'язаного аналізу, розглянутих нами вище), а реальних факторів, які є діючими внутрішніми силами розвитку сучасної економіки.

Запровадження комплексного аналізу ефективності використання виробничих

ресурсів та формування прибутку за рахунок управління впливом на них техніко-економічних факторів буде сприяти посиленню економічних стимулів у досягненні ресурсозбереження на вітчизняних підприємствах та стане одним із важливих реальних шляхів їх виходу з економічної кризи.

Література

1. Барнгольц С.Б. Методология экономического анализа деятельности хозяйственного субъекта: Учеб. пособ. – М. ФиС, 2003. – 240 с.
2. Кравченко. Л.И., Осмоловский В.В., Русак Н.А Теория анализа хозяйственной деятельности. Учебник. – Минск: Новое знание, 2004. – 384 с
3. Ковалев В.В. Финансовое управление и анализ. Концептуальные основы: Монография. – М.: Финансы и статистика. – 2004. – 720 с.
4. Економічний аналіз. Навч. посіб./ М.А. Болюх, В.З.Бурчевський, М.І.Горбатюк, М.Г. Чумаченка. – К.: КНЕУ, 2003. – 540 с.
5. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: Монография. – К.: Вид.навч.літ-ри, 2006 – 654 с.
6. Фінансовий аналіз. Салига С.Я., Даций Н.В., Корецька С.О., Нестеренко Н.В., Салига К.С.: Навч. посіб. – Київ: Центр навчальної літератури, 2006. – 210 с.
7. Костенко Т.Д., Підгора Є.О., Рипшков В.С., Панков В.А. та ін. Економічний аналіз і діагностика стану сучасного підприємства: Навч. Посіб. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 160 с.
8. Багров В.П., Багрова І.В. Економічний аналіз: Навч. посіб. – К: Центр навчальної літератури, 2006. – 250 с.
9. Кононенко О. Маханько О. Аналіз фінансової звітності: Навч. посіб. – Х.: Фактор, 2006. – 208 с.
10. Жолонський Є. Фінансово-економічний аналіз бізнесу промислових компаній: Навч. посіб. – Х.: Фактор, 2007. – 320 с.
11. Методика аналізу фінансового стану акціонерних товариств та підприємств-емітентів облігацій. Федерація аудиторів та бухгалтерів України. К. 2005. – 20 с
12. Методичні рекомендації з аналізу фінансово-господарського стану підприємств та організацій. Державна податкова адміністрація України. Головне управління економічного аналізу. – К.: МСП., 2006. – 45 с.
13. Методика оцінки фінансового стану підприємства – позичальника. Нацбанк України. К., 2007. – 106с.
14. Стрельцова С.Н. Вопросы совершенствования анализа рентабельности (на материалах предприятий машиностроения для легкой пищевой промышленности и бытовых приборов): Автореф. дис... канд. экон. наук / Ротапринт ОИHX. – Одеса, 1971. – 25 с.
15. Стрельцова С.М. Характеристика змін у фінансових звітах підприємства та їх вплив на фінансовий аналіз // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2002. – Вип. 12. – С. 291-296.
16. Стрельцова С.М. Комплексний аналіз ефективності використання виробничих ресурсів та прибутку підприємств // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2008. – Вип. 31. – С.375-383.